VOYAGA ETMAGANLARNING HUQUQLARIGA RIOYA ETILISHINI NAZORAT QILISH BO'YICHA PROKURATURA FAOLIYATI

Urakov Djahongir Rajabovich

Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Yuridik fakulteti

Maxsus huquqiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Annotasiya: Maqolada davlatimiz rivojlanishining hozirgi bosqichida voyaga etmaganlarning huquqlariga rioya etilishini nazorat qilish bo'yicha prokuratura faoliyatini tavsiflovchi bir qator dolzarb muammolar ko'rib chiqiladi. Xususan, prokuratura organlarining tergov-tezkor funksiyalarini va profilaktika faoliyatini amalga oshiruvchi organlarning idoralararo o‘zaro hamkorligi bilan bog‘liq masalalar hal etiladi; voyaga etmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalar, vasiylik va homiylik organlari faoliyati va ular faoliyatida prokurorlarning ishtiroki bilan bog'liq muammolar va boshqalar.

Kalit so'zlar: prokuror nazorati, voyaga etmaganlar, voyaga etmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalar, vasiylik va homiylik organlari, prokurorning javob choralari.

Аннотация: В статье рассматривается ряд актуальных проблем, характеризующих деятельность прокуратуры по контролю за соблюдением прав несовершеннолетних на современном этапе развития нашего государства. В частности, решаются вопросы, связанные с межведомственным взаимодействием органов прокуратуры, осуществляющих следственно-оперативные функции и профилактическую деятельность; вопросы, связанные с деятельностью комиссий по делам несовершеннолетних, органов опеки и попечительства и участием прокуроров в их деятельности и др.

Ключевые слова: прокурорский надзор, несовершеннолетние, комиссии по делам несовершеннолетних, органы опеки и попечительства, меры прокурорского реагирования.

Annotation: the article examines a number of current problems that characterize the activities of the prosecutor's office for monitoring the observance of the rights of minors at the current stage of the development of our state. In particular, issues related to the interagency interaction of the bodies carrying out investigative-operational functions and preventive activities of the prosecutor's office are solved; issues related to the activities of juvenile affairs commissions, guardianship and guardianship bodies and the participation of prosecutors in their activities, etc.

Keywords: prosecutor's control, juvenile, juvenile affairs commissions, guardianship and guardianship authorities, prosecutor's response measures.

Ijtimoiy davlat siyosatini shakllantirishda navqiron avlod, yoshlar, ularning bandligini ta’minlash, bu boradagi huquqbuzarlik va jinoyatchilikning oldini olish muhim o‘rin tutadi. Ushbu sohani davlat tomonidan tartibga solishning o'ziga xos xususiyati voyaga etmaganlarning huquqiy himoyaga ko'proq muhtojligi bilan bog'liq, chunki ular o'z huquq va erkinliklarini har xil turdagi tajovuzlardan himoya qilish bo'yicha harakatlarni mustaqil ravishda amalga oshira olmaydilar. Shu munosabat bilan voyaga etmaganlarning huquqlari sohasida qonun ustuvorligiga rioya qilish muammosi har doim dolzarbdir.

O'zbekiston Respublikasida voyaga etmaganlarning huquq va erkinliklarini ta'minlash va himoya qilish bo'yicha faoliyatni amaliy amalga oshirish bir qator davlat organlariga, xususan, bolalar huquqlari bo'yicha vakil, vasiylik va homiylik organlari, voyaga etmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalardan tashqari prokuratura organlariga alohida rol yuklanadi, chunki ularga prokuraturaga nisbatan nazorat funktsiyalari yuklangan.

Qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati prokuratura faoliyatining tarmoqlararo xarakterdagi sohalarda qonunlar ijrosini nazorat qilishga qaratilgan alohida sektori hisoblanadi. Voyaga etmaganlarning huquqlarini himoya qilish sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarning qonuniyligini nazorat qilish ularning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, shuningdek, huquqbuzarliklarning oldini olish to'g'risidagi qonun hujjatlarining haqiqiy va to'g'ri bajarilishini ta'minlashga qaratilgan. Ushbu maqsadlar uchun O'zbekiston Respublikasining "Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risida"gi qonunning ijro etilishi ustidan prokuror nazoratini tashkil etishning normativ asoslarini belgilab berilgan.

Mazkur normativ-huquqiy hujjatning qabul qilinishi bilan prokuror zimmasiga voyaga yetmaganlar to‘g‘risidagi qonunlarning hayotning deyarli barcha jabhalarida, xususan, ta’lim, sog‘liqni saqlash, jinoyat va boshqa bir qator sohalarda ijrosini nazorat qilish vakolatlari yuklatildi. Jumladan, 2019-yilda rasmiy ma’lumotlarga ko’ra 818 nafar voyaga yetmagan shaxslar tomonidan 739 ta jinoyat sodir etilgan. 2020-yilda voyaga yetmaganlar jinoyati umumiy jinoyat sonining 18.5%ni tashkil etgan. 2020-yilda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar 53,5 %ga, jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxslar soni esa 56%ga o’sgan. 2021-yilning 11 oyida esa har ikkala ko’rsatkichlar o’tgan yilning shu davriga nisbatan ikki barobarga ko’paygan. Ushbu sohadagi qonunbuzarliklar soni biroz kamayganiga qaramay, ushbu mavzu hali ham dolzarbligicha qolmoqda, chunki qonunbuzarliklar soni ancha yuqoriligicha qolmoqda.

Shu o‘rinda qayd etish joizki, prokuratura organlarining asosiy nazorat quroli bu prokuror tekshiruvlaridir. Ayni paytda ularning natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi organlari va muassasalari bir qator hollarda samarasiz ishlamoqda.

Voyaga yetmagan huquqbuzarlar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni to‘plash, ularni qayta ishlash, tahlil qilish, aniq guruhlash va saqlash bo‘yicha o‘z vaqtida olib borilayotgan ishlar o‘z vaqtida chora ko‘rish va bu huquqbuzarliklarga chek qo‘yishga xizmat qilmoqda, ammo bugungi kunda bu borada muayyan qiyinchiliklar mavjud. Bu hozirgi vaqtda respublika darajasidagi nazorat organlari va profilaktika muassasalari o'rtasida tezkor ma'lumotlar almashinuvining aniq belgilangan mexanizmi mavjud emasligi bilan izohlanadi, bu esa o'z navbatida aholini himoya qilish sohasidagi barcha ishlarga juda salbiy ta'sir qiladi. Voyaga etmaganlarning huquqlari nazorat qiluvchi organlar o'rtasida ma'lumot almashishning ma'lum mexanizmini ishlab chiqish orqali ushbu muammoni respublika darajada qonuniy ravishda hal qilish kerakligini aniq aytish mumkin.

Voyaga yetmaganlar va yoshlar to‘g‘risidagi qonunlar ijrosi ustidan samarali nazoratni tashkil etish va rejalashtirish uchun hududiy qonun hujjatlari monitoringini olib borish, nazorat qilinadigan organlar va muassasalar faoliyati to‘g‘risidagi statistik ma’lumotlarni o‘z vaqtida olish, voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning oldini olishning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishi, shuningdek, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatini tahlil qilish zarur. Voyaga etmaganlar jinoyati faqat ishlarning haqiqiy holatini o'rganish asosida uzoq

muddatli va joriy rejalashtirishni amalga oshirish, tekshirishlar va boshqa tadbirlarning ustuvorligi va yo'nalishlarini to'g'ri belgilash mumkin.

Prokurorlar qonun hujjatlarini umuman amalga oshirishda yo‘l qo‘yilgan ko‘plab huquqbuzarliklarni aniqlaydilar. Mavjud vaziyat prokurorlardan prokuroriy javob choralarini ko'rish va ularning samaradorligini oshirishni taqozo etmoqda, bu esa pirovardida aniqlangan huquqbuzarliklarning haqiqiy barham topishiga olib kelishi kerak. Biroq, hozirgi vaqtda prokurorning har bir taklifi qanoatlanmaydi, tergov organlariga yuborilgan materiallar bo'yicha jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish holatlari tez-tez uchrab turadi.

Voyaga etmaganlar uchun asosiy nazorat organlari faoliyati bilan bog'liq muammolarni alohida ta'kidlamoqchimanki, gap voyaga etmaganlar ishlari va ularning huquqlarini himoya qilish komissiyalari haqida bormoqda. Davlat tomonidan mazkur nazorat organi asosiy nazorat organlaridan biri sifatida belgilanishiga qaramay, bizning fikrimizcha, amaliyotga ko‘ra, prokuratura organlari bevosita yuqoridagi komissiyalardan kelib chiqadigan qator muammolarga duch kelmoqda, deyish mumkin.

Bu, eng avvalo, komissiyalar tomonidan o‘z vakolatlarini amalga oshirish jarayonida aniqlangan barcha qonunbuzarliklar to‘g‘risida to‘liq ma’lumot yo‘qligi yoki umuman ma’lumotlarning yo‘qligi muammosidir. Hozirgi vaqtda ushbu komissiyalarning idoralararo o'zaro hamkorligi masalasi juda dolzarb va muammoli.

Komissiyalar faoliyati bilan bog'liq yana bir muammo komissiyalarni shakllantirish va tashkil etishdir. Ma’lumki, komissiyalarning asosiy qismi mahalliy hokimiyat organlari tomonidan tuziladi. Amalda, komissiyalar kotiblari muayyan rasmiy hujjatlarni rasmiylashtirishda ko'plab xatolarga yo'l qo'yadigan holatlar mavjud, bu esa keyinchalik nafaqat komissiyaning o'zi, balki prokuratura uchun ham jiddiy oqibatlarga olib keladi. Natijada, voyaga etmaganlarning buzilgan huquqlarini tiklash jarayoni kechiktiriladi, shuning uchun voyaga etmaganlarning huquqlari uzoq vaqt davomida vakolatli nazorat organlarining himoyasisiz qoladi. Qoidaga ko'ra, bunday holatlar chekka aholi punktlarida, ayniqsa qishloq joylarida sodir bo'ladi. Bu yerda shuni ta'kidlash kerakki, bu muammo ko'pincha komissiyalar kotiblarining hujjatlar bilan to'g'ri ishlash uchun zarur bo'lgan oliy yuridik ma'lumotga ega emasligi bilan bog'liq. Hujjatlar bilan ishlash uchun ajratilgan joylarga yurisprudensiya bo‘yicha bilimdon shaxslarni tayinlash maqsadida komissiyalarni shakllantirish va ularning faoliyatini tashkil etish tartibiga o‘zgartirishlar kiritish muammoning yechimi bo‘lishi mumkin.

Vazirlar Mahkamasining yuqorida qayd etilgan qaririga ko‘ra, prokuror komissiyalar ishida ishtirok etishi shart. Biroq, bu erda shuni ta'kidlash kerakki, amalda bu har doim ham mumkin emas va amalga oshirilmaydi, chunki prokurorlar boshqa funktsiyalarni bajarishlari, masalan, sudda davlat ayblovini ta'minlash, sudda fuqarolarning huquq va manfaatlarini ifodalash va himoya qilish, va boshqalar. Bizningcha, hozirgi holatga yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi va bu birinchi navbatda, qonun chiqaruvchining tezkor aralashuvini talab qiladi. Ushbu muammoni hal qilishning bir yo'li prokuratura xodimlarini kengaytirish bo'yicha muayyan chora-tadbirlar bo'lishi mumkin.

Prokuratura uchun muammolarning ma'lum bir qismini vasiylik va homiylik organlari tashkil qiladi. Bu, odatda, ikkinchisining qog'oz yuki, shuningdek, chekka va qishloq joylarda professional kadrlarning etishmasligi bilan bog'liq.

Shuningdek, prokurorlar o'z ishlarida voyaga etmaganlarni uy-joy bilan ta'minlash bilan bog'liq muammolarga tez-tez duch kelishadi. Bu erda, birinchi navbatda, voyaga yetmagan bolalar, ota-

ona qaramog'isiz qolgan bolalar, shuningdek, ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazoni o'tagan voyaga etmaganlar toifalari haqida gapirish kerak. Muammo shundaki, tekshiruvlar o'tkazishda prokurorlar "Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida" gi qonunning ko'plab buzilishlarini, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Uy-joy kodeksining ayrim qoidalarini aniqlaydilar. Bu erda muammo shundaki, ko'pincha uy-joy boshqaruvi organlari uni muhtoj bo'lgan barcha voyaga etmaganlarga berish uchun zarur yashash joyiga ega emaslar. Bu muammo ancha uzoq muddatli xarakterga ega va uni, fikrimcha, uy-joy qurish dasturlari va organlarini yetarli miqdorda moliyalashtirish orqali hal qilish mumkin.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, muammolarning aksariyati nazorat organlari va prokuratura organlarining ishi va faoliyatini samarali tashkil etmagani bilan bog‘liq. Biroq bu boradagi davlat siyosati ham katta ahamiyat kasb etib, mamlakatimiz oldida turgan istiqboldagi ustuvor vazifalarni belgilab bermoqda.

Voyaga etmaganlarning huquqlarini himoya qilish kelajak avlodlarning munosib kamol topishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish maqsadida davlat tomonidan eng ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida ta’minlanishi zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 29.09.2010 yildagi O‘RQ-263-son, https://lex.uz/docs/-1685726
2. Давлат статистика қўмитасининг расмий статистикаси // https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/crime-and-justice2 (мурожаат вақти: 14.03.2022).
3. Mamatov M.V. Qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati: dolzarb muammolar va rivojlanish istiqbollari // Tauride Scientific Observer, 2016. No 11-1 (16). 175-182-betlar.
4.Mazkur holat Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 21-sentyabrdagi “Voyaga yetmaganlar ishlari bo`yicha komissiyalar faoliyatini takomillashtirish haqida” 360-son Qaror va ushbu qaror bilan tasdiqlangan Nizomda ham o`z aksini topdi.
5. Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 25.10.2021 yildagi 656-son, https://lex.uz/docs/-5695154
6. Ravshanovich Q. D., Rajabovich U. D. THE ROLE OF THE COUNSELOR IN PROVIDING QUALIFIED LEGAL ASSISTANCE IN THE COUNTRIES OF THE COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 9. – №. 12. – С. 1421-1424.

7. Rajabovich U. D. The Importance of International Cooperation in The Fight Against Human Trafficking //World Bulletin of Management and Law. – 2023. – Т. 18. – С. 65-67.

8. Rajabovich U. D. PREVENTION OF CRIMES AGAINST THE SEXUAL INVIOLABILITY OF MINORS THROUGH THE USE OF THE INTERNET //World Bulletin of Management and Law. – 2023. – Т. 18. – С. 61-64.